

ישיבת הר עציון בית מדרש האלקטרוני (ב.מ.א.)

פרשת השבוע

פרשת תולדות

הרב עזרא ביק

כל סיפור חיי יצחק אבינו נמצא בפרשת תולדות. מול חיי אברהם התופסים שלש פרשיות - לך לך, וירא, חיי שרה; וחיי יעקב הנמשכים מפרשת ויצא ועד ויחי, חיי יצחק כלולים לגמרי בפרשה אחת. ומה מסופר על יצחק בפרשתינו, מלבד שהוליד בנים ושלחם. בסופו של דבר, לדרכם? יצחק חפר בארות! אין בכל חיי יצחק אף מקרה של גבורה, סיפור דרמטי או מאבק, כפי שמוצאים אנחנו בחיי אביו ובנו. גם אין יצחק עוסק במסעות. שימו לב - המסע הוא מסימני ההיכר של אברהם ויעקב, לא רק בנוגע למסע הארוך מחרן לכנען, אלא גם בזמן שהותם בתוך ארץ ישראל. אברהם "מתהלך בארץ". יעקב נמצא בשכם, בבית אל ובמקומות אחרים. חיי יצחק תחומים ע"י גרר מצד אחד והמדבר מול חברון מצד שני. התמונה המתקבלת היא של חיי תנוחה, שקטים, פסיביים, בלי אירועים. אין, כנראה, הרבה לתורה לספר אודות יצחק. אם כן, למה יצחק הוא "אבי", במובן של אב-טיפוס? במה מתבטאת אבהות זאת?

נפתח בהתייחסות לעוורון של יצחק. "ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראות". בלי ספק, ליצחק היתה בעיה בראיה - הצלחת יעקב בקבלת הברכות תלויה בה. אך מפתה לחשוב שמלבד הבעייה הפיזית היתה ליצחק גם בעייה רוחנית, קושי באבחנה - לדוגמא, להבחין על נכון בהבדלים שבאופי שבין יעקב ועשו, ולא רק בתווי פניהם. איך זה שיצחק אהב את עשו והעדיפו, אחרי שאנו יודעים מה היה טיבו? התשובה - הוא היה עוור, מסיבה כל שהיא לא היה מסוגל להבחין, ולכן קל היה לרמותו.

קיימת ראייה טקסטואלית אחת לפירוש זה. בדרך כלל, התורה מציגה פרט עובדתי החשוב לרקע של סיפור בדיוק במקום שהוא מתבקש כדי להסביר את המשך הסיפור, ולא לפני התחלת הסיפור. לדוגמא, למרות שעקרותה של שרה היא בלי ספק מה שעומד מאחורי ביקור המלאכים אצל אברהם, רק אחרי הבשורה ולפני צחוק שרה כותבת התורה "ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה אורח כנשים". הפסוק מפסיק את ההמשכיות הטבעית של הסיפור ונשמע לאוזניים מודרניות, כהערת שוליים. (ראה עוד "ולרבקה אח ושמו לבן", בראשית כ"ד, כו). במקרה שלנו, הסיפור פותח בתיאור עוורונו של יצחק ובפסוק הבא כתוב שיצחק קרא לעשו כדי לברכו. אילו עובדת היותו עוור חשובה רק להסביר את תכסיסו של יעקב, לא היה הפסוק הפותח צריך להופיע לפני פסוק ה'. ממקומו בפתחת הפרשה, בסמוך לקריאת יצחק לעשו, משתמע שזהו ההסבר למה יצחק קרא לעשו ולא ליעקב; הוי אומר, עיני יצחק כהו מראות ולפיכך לא הבחין בטעותו בהעדפת עשו על יעקב.

כמובן שאין שני סוגי העוורון סותרים. לא רק שיכול להיות שיצחק סובל מליקוי גם בתחום הפיזי וגם בתחום הרוחני-פסיכולוגי, אלא שיייתכן שיש קשר בין שניהם. העוורון הפיזי של יצחק מסמל ומבטא חיצונית את חסרונו הרוחני הפנימי.

אם כן, נשאלת השאלה, ממה נבע חוסר כח ההבחנה של יצחק? למה היה יצחק מנותק ולא רגיש לעולם שסביבו? המדרש (ב"ר סה, ט) מציע כמה הסברים, המובאים בחלקם ברש"י. נעמוד על שניים מהם.

שני המדרשים מקשרים בין עוורונו של יצחק למשהו שראה בזמן העקידה. גישה זאת מבוססת על הביטוי "ותכהינה עיניו מראות". כמובן שכהות עיניים היא בתחום הראייה. לכן מסביר המדרש שכהו עיניו בגלל ראייה, בגלל ראייה מסויימת שהיתה לו בעבר. ההסבר הראשון במדרש מספר שבזמן שיצחק נעקד על גבי המזבח, הסתכל למעלה לשמים, איפה שהמלאכים בכו בצופם בנעשה למטה. דמעות המלאכים נכנסו לתוך עיניו הנשאות כלפי מעלה, וכתוצאה מכך, אחרי שנים, נגרם עוורון. פירוש שני במדרש מספר שיצחק הסתכל ונפגע מזיו כסא הכבוד, שנגלה לו ברגע השיא של העקידה, כשהוא שוכב על גבו, ועיניו נישאות לשמים. האור, הבזק, החשמל האלוקי, גרם לכהות עיניו.

שני הסברים אלו מתייחסים בבירור לעוורון רוחני ולא לפיזי. אם דמעות מלאכים שורפות, אם בזק הקדושה מסנוור, כלום לא נצפה לתוצאה מיידית, ולא אחרי שנים? - "ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו מראות". המדרשים מתארים חווייה של יצחק על גבי המזבח אשר מכח הרחבת ראייתו באותו רגע נגרם מיקוד מחדש, הסטת הסתכלותו, תהליך אשר מתגבר במשך שנותיו ומביא, בעת זקנותו, כשהוא משתלט לגמרי על פנימיותו, לעוורונו הפיזי בנוסף. מהו, אם כן, הקשר בין חוויית העקידה לבין עוורון?

ההסבר, לדעתי, למדרש הראשון הוא בכך: מלאכים במדרש לעתים קרובות, מסמלים את האמת ההגיונית הישירה והאובייקטיבית, גם אם לקב"ה יש דעה אחרת. הדוגמא הבולטת היא בבריאת האדם, כשהמלאכים מתנגדים כיון "שכולו שקר", והאמת היא חותמו של הקב"ה. תגובת הקב"ה היא - "השליך אמת ארצה", כלומר, לא תשובה רציונלית אלא מעין "אף על פי כן!" (ב"ר ח, ה). כמו כן המלאכים מוחים נגד העקידה - גם אראלים צעקו חוצה - באומרם "ברא היא לך" - הדבר הזה הוא זר ולא מתאים לך, אדון עולמים. (ב"ר נ"ו, ה). בשני המקרים המלאכים צודקים לפי ההגיון הפשוט וגם אין במדרש שום תשובה הגיונית לטענתם. במקרה שלנו, דמעות המלאכים מסמלים את הטרדייה האובייקטיבית של העקידה - המלאכים, יסודי העולם עצמם, בוכים למראה אב שעוקד ומקריב את בנו. יצחק חוה במלואו את העצב, את הקרע הזה. יצחק הוא קרבן - קרבן מרצון אבל בכל זאת קרבן - של אביו. את דמעות המלאכים הרגיש בתוכו עם הסתכלותו בפני אביו, הנחוש והמוכן להקריבו. האם זה מפתיע שדווקא יצחק אינו מוכן, אינו מסוגל, לדחות בן, אפילו עשוי? העקידה (שמסופרת אמנם כחלק מחיי אברהם) היא האירוע המעצב בחיי יצחק. אברהם אמנם לא התלהב לשלוח את ישמעאל - אך שרה, בעזרת אלוקים, הצליחה לשכנעו. יעקב ידוע בנכונותו להבחין בין בניו ולהעדיף אחד, קודם בנוגע ליוסף ובסוף בחלוקת הברכות שהוא מברך את בניו. יצחק, לעומתם, אינו מסוגל. אין זה מפאת חסרון אינטליגנטי, אלא מצד מודעות רוחנית מוגברת לערך האבהות, רגישות חסרת-מעצורים לשבירות הטרגית של ההמשכיות האנושית, לערכה הקוסמי (המלאכים שבוכים) ולמשמעותה האין-סופית. רגישות זו תפריע בלי ספק לצד הפרקטי של גידול ילדים - אי אפשר לגדל ילדים אם מסרבים להבחין ביניהם. אולם, אפשר שבכל זאת זהו חלק חיוני של מושג האבהות, ויצחק הוא "אב", מאבות האומה, דווקא בגלל שהוא מייצג את האידיאל הזה.

הפירוש השני במדרש מקשר בין ראותו של יצחק לבין הסתכלותו לתוך השמים. מה שחז"ל אומרים הוא שעיני יצחק, בעקבות העקידה, מופנות פנימה, לחיי הקדושה (בפנים, או למעלה). אחרי שהסתכל כה גבוה, וחדר כל כך עמוק לעולם של קדושה, כולו מקודש למבט הא-לוקי. אחרי שהותו ב"עולם ההוא", אין הוא יכול לחזור להסתכל, לשקול, ולהכריע בבעיות של ה"עולם הזה". במלים אחרות, יצחק כה נשטף בזרם הרוחני עד שנותק מדאגות של חול. הוא נהיה חוזה, מתבונן, מופנם, וממילא מנותק - "א לופטמענש" - וזוהי בדיוק המוגבלות שמנעה ממנו מלהבחין בברור בין יעקב ועשו.

בסופו של דבר, אין תפיסה שונה לגבי יצחק בשני המדרשים. יהיה הגורם מה שיהיה, אין יצחק מסוגל להתייחס לעולם החול בפרגמטיזם נוקשה. מחשבותיו מופנות כלפי פנים וכלפי מעלה, תחומו הוא עומק החוייה ולא החיים המעשיים. מה המקור לתפיסה זאת בנוגע ליצחק. נקח לדוגמא יחסי רבקה ויצחק. אין זה רק שרבקה מצליחה לתמרן את יצחק, גם בנוגע לברכות וגם בנוגע לשלוחו של יעקב לפדן ארס. למה צריכה רבקה לפעול מסביב ליצחק ומאחרי גבו? רבקה אינה מסוגלת להתעמת ישירות עם יצחק ולהעמידו על טעותו. הנצי"ב מסביר את התנהגות רבקה בסיפור נפילתה מן הגמל בבואה ליצחק. הסיפור אכן מקסים ונוגע ללב - אך מה משמעותה וחשיבותה? מסביר הנצי"ב שהרושם הראשוני של רבקה, הרושם הקובע, היה כשיצחק חוזר מ"לשוח בשדה", כשהוא חוזר מחוייה רוחנית של התבודדות אלוקית, והנה הוא לפניו כמלאך ה' צבקות. החוייה הזאת כה הרשימה את רבקה בעוצמתה הרוחנית עד שמעולם לא התגברה על הרגשת היראה בפני יצחק, גם כשהיא ידעה, מבחינה אינטלקטואלית, שהיא צודקת ממנו בנושא מסוים.

התפיסה הזאת באה לידי ביטוי מובהק דווקא במה שלא מסופר - בעובדה שאין מה לספר כלל מאירועי חיי יצחק. יצחק לא עסק בעיצוב עולמו החיצוני. חווייתו היו פנימיות. יצחק הוא אב - כי שלב זה הוא חיוני והכרחי להתפתחות האישיות הרוחנית - אבל אין הרבה לספר. יש אכן אירוע אחד שמסופר - והוא אכן מסופר פעמיים. יצחק כורה בארות. יצחק אינו כובש שטחים חדשים, הוא מעמיק, כפשוטו וכמשמעו, את הקשר לשטחים שנכבשו כבר. ולא רק שהוא כורה בארות, הוא פותח מחדש את הבארות אשר כרה אברהם אביו. מעשי אברהם, הצלחותיו של מי שעלה וכבש את ההר (אברהם קראו הר שנאמר בהר ה' יראה; יצחק קראו שדה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה) עלולים לרדת לטמיון אם לא יבואו אחריהם תקופה של גיבוש, של התבוננות, של העמקה, של "לשוח בשדה" - לטייל ולחפור מפנים. יצחק, עם התרכזותו הבלעדית בכסא הכבוד, היה המתאים והמיוחד לעבודה זאת. עוורונו, אם כן, הוא חלק בלתי נפרד מאבהותו.

הברכה שמגיעה ליעקב לא מגיעה למרות עוורונו של יצחק אלא, בסופו של דבר, בגלל
ובאמצעות העוורון. העוורון איננו רק מוגבלות, הוא הצד השני של עומקו של יצחק והתרכזותו
בקודש. גם זה צריך להיות חלק מברכת יעקב. ייחודו של אברהם עם ייחודו של יצחק משתלבים
בברכת יעקב כדי שמשלשת האבות יבואו הבנים.

הבנה זאת של חיי יצחק ואישיותו, בקיצוניות הערכית שבהם, מבוססת על תפיסת חז"ל את
האבות כאבי-טיפוס, שכל שלשתם דרושים כל השלשה להשלמת האישיות הרוחנית היהודית. חז"ל
הבינו שזהו ה"פשט" העמוק של בראשית - קורות שרשי האומה הישראלית, ולא אוסף סיפורים
ביוגרפיים. גישה זאת מחייבת שנחקור למשמעות כל אירוע בחיי האבות, כדי לקשרו לערך הייחודי
של האב ולמשמעות ספר בראשית, ספר האבות, ולא להסתפק בפירוש ברמה ראשונית של פשט על
ידי הסבר עקביות היסטורית גרידא. למטרה זו - פרשנות פשט ברמה שנייה - מדרש חז"ל הוא
המקור הראשון במעלתו.

כדי להרשם יש לשלוח בקשה לכתובת

MAJORDOMO@ETZION.ORG.IL

עם התוכן :

. GET YHE-TEST H-SUBSCRIBE

קיימת גם מערכת שיעורים באנגלית. כדי לקבל רשימת השיעורים, יש לשלוח בקשה לכתובת :

LISTPROC@JER1.CO.IL

עם התוכן :

. INFO YHE-ABOUT

בשאלות אפשר לפנות למשרד הישיבה 02-9931-456 ולבקש את משרד האינטרנט, או לכתוב

לכתובת YHE@JER1.CO.IL

כל הזכויות שמורות 1996 ישיבת הר עציון